

Piotr Uwijała

Uniwersytet Śląski w Katowicach

tingart1@wp.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-7355-5494>

Powstanie i początkowa działalność Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu w okresie marzec—kwiecień 1919 roku Charakterystyka pierwszych tygodni pracy na terenie Francji

Abstrakt: Artykuł dotyczy zagadnienia pozyskiwania materiałów wojennych, w tym broni, amunicji i sprzętu wojskowego dla Wojska Polskiego, w pierwszej fazie wojny polsko-sowieckiej. W tekście przedstawiono okoliczności i przyczyny powstania Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu oraz scharakteryzowano początkowy okres (marzec—kwiecień 1919) działalności Misji na terenie Francji. W tym czasie organizowano i rozwijano pierwsze struktury Misji, a także z dużą intensywnością badano faktyczne możliwości pozyskania materiału wojennego dla rozbudowywanej polskiej armii. Autor przedstawia istotne informacje na temat pierwotnego składu osobowego Misji, sposobu realizacji pierwszych dużych zakupów od Francji, USA i Włoch oraz organizacji wysyłki transportów z Francji do Polski. W artykule przedstawiono również najnowsze ustalenia w zakresie ilości materiałów wojennych pozyskanych przez PWMZ w Paryżu.

Słowa kluczowe: wojna polsko-sowiecka, zakupy wojskowe, transporty wojskowe, materiał wojenny, broń, amunicja, Wojsko Polskie

Temat powstania i działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu (PWMZ) nie doczekał się dotąd osobnego szczegółowego opracowania naukowego i poza artykułem Krzysztofa Sandomirskiego pt. *Polska Misja Wojskowa Zakupów w Paryżu w latach 1919—1920*¹, opublikowanym w 1978 roku w „Wojskowym Przeglądzie Historycznym”, w literaturze naukowej znaleźć można tylko fragmentaryczne wzmianki o działalności tej Misji przy okazji omawiania sytuacji politycznej

---

¹ K. SANDOMIRSKI: *Polska Misja Wojskowa Zakupów w Paryżu w latach 1919—1920*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1978, nr 4, s. 64—98.

i gospodarczej tego okresu. Cenne informacje na temat zakupów materiału wojennego przez PWMZ w Paryżu podał Zbigniew Landau w publikacji z 1961 roku *Polskie zagraniczne pożyczki państwowe 1918—1926*² oraz Kazimierz Krzyżanowski w opracowaniu z 1976 roku *Wydatki wojskowe Polski w latach 1918—1939*³. Istotne wiadomości na temat materiału wojennego ofiarowanego Polsce przez Wielką Brytanię w 1920 roku, a odbieranego przez polskich żołnierzy służących w londyńskiej submisji PWMZ w Paryżu, przedstawili w artykule opublikowanym na łamach „Przeglądu Historycznego” Mieczysław Wrzosek i wspomniany już K. Sandomirski⁴. Z najnowszych opracowań, poruszających w pewnym zakresie tematykę związaną z działalnością Misji oraz pozyskiwaniem materiału awiacyjnego dla polskiego lotnictwa, należy wymienić pracę Mariusza Niestrawskiego z 2017 roku pt. *Polskie wojska lotnicze w okresie walk o granice państwa polskiego (1918—1921)*⁵.

W niewielkim stopniu do zakupów uzbrojenia i materiałów wojskowych zrealizowanych przez PWMZ w Paryżu odnoszą się również liczne pozycje książkowe traktujące o powstaniu i rozbudowie Wojska Polskiego w latach 1918—1921. Do zbioru najważniejszych z nich niewątpliwie należą: monografia Janusza Odziemkowskiego *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919—1920*⁶; Zbigniewa Jagiełły *Piechota Wojska Polskiego 1918—1939*⁷; Romana Łosia *Artyleria polska 1914—1939*⁸; Andrzeja Konstankiewicza *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914—1939*⁹; Tomasza Kopańskiego *Samoloty brytyjskie w lotnictwie polskim 1919—1930*¹⁰; Huberta Mordawskiego *Polskie lotnictwo wojskowe 1918—1920. Narodziny i walka*¹¹ oraz praca zbiorowa wydana pod redakcją Piotra Staweckiego *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864—1939*¹².

Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu działała intensywnie w latach 1919—1921 i wniosła ogromny wkład w proces odbudowy niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej, budowy sił zbrojnych oraz w zwycięstwo Polski w wojnie z bolsze-

² Z. LANDAU: *Polskie zagraniczne pożyczki państwowe 1918—1926*. Warszawa 1961.

³ K. KRZYŻANOWSKI: *Wydatki wojskowe Polski w latach 1918—1939*. Warszawa 1976.

⁴ M. WRZOSEK, K. SANDOMIRSKI: *Transport do kraju sprzętu wojennego przyznanego Polsce przez Wielką Brytanię w 1920 r.* „Przegląd Historyczny” 1962, nr 2 (53).

⁵ M. NIESTRAWSKI: *Polskie wojska lotnicze w okresie walk o granice państwa polskiego (1918—1921)*. *Początki, organizacja, personel i sprzęt*. T. 1. Oświęcim 2017; IDEM: *Polskie wojska lotnicze w okresie walk o granice państwa polskiego (1919—1921)*. *Walka i demobilizacja*. T. 2. Oświęcim 2017.

⁶ J. ODZIEMKOWSKI: *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919—1920*. Warszawa 2010.

⁷ Z. JAGIEŁŁO: *Piechota Wojska Polskiego 1918—1939*. Warszawa 2005.

⁸ R. ŁOŚ: *Artyleria polska 1914—1939*. Warszawa 1991.

⁹ A. KONSTANKIEWICZ: *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914—1939*. Lublin 2003.

¹⁰ T.J. KOPAŃSKI: *Samoloty brytyjskie w lotnictwie polskim 1919—1930*. Warszawa 2001.

¹¹ H. MORDAWSKI: *Polskie lotnictwo wojskowe 1918—1920. Narodziny i walka*. Wrocław 2009.

¹² *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864—1939*. Red. P. STAWECKI. Warszawa 1990.

wicką Rosją. Misja od momentu rozpoczęcia swej działalności pod kierownictwem gen. por. Jana Romera skutecznie realizowała swoje zadania, pozyskując dla kraju duże ilości uzbrojenia, ekwipunku żołnierskiego oraz materiałów wojskowych. Wraz z intensyfikacją prac skład personalny Misji ulegał zwiększeniu, zaczęto też tworzyć pomocnicze submisje poza terenem Francji¹³. Organizacja PWMZ formowała się stopniowo, a ostatecznego kształtu nabrała dopiero po objęciu stanowiska prezesa Misji przez gen. por. Józefa Pomiankowskiego. Najtrudniejszym okresem dla sprawnego jej działania był rok 1920, w trakcie którego wystąpiły znaczne utrudnienia w organizacji dostaw transportów wojskowych dla Wojska Polskiego walczącego z bolszewikami. W kwietniu 1921 roku m.in. z uwagi na zakończenie działań wojennych PWMZ włączona została — decyzją ówczesnego wiceministra spraw wojskowych gen. ppor. Kazimierza Sosnkowskiego — w skład Polskiej Misji Wojskowej we Francji¹⁴.

W czasie swojej dwuletniej działalności PWMZ pozyskała i dostarczyła do Polski ok. 780 tys. karabinów ręcznych, ponad 10 tys. w pełni sprawnych i 2 tys. uszkodzonych karabinów maszynowych, 650 mln sztuk naboju do karabinów ręcznych, 57 mln sztuk naboju do karabinów maszynowych, 1402 działa w większości z pełnym wyposażeniem optycznym, taborowym, z warsztatami naprawczymi, sprzętem łączności i aparatami pomiarowo-nasłuchowymi, ponad 3,5 mln sztuk naboju i ładunków artyleryjskich, 1 400 000 granatów ręcznych, 200 tys. granatów karabinowych, 450 tys. bagnietów, 47 tys. szabli, 36 tys. lanc kawaleryjskich, 316 samolotów, 2 349 samochodów ze 143 przyczepkami, 18 samochodów opancerzonych, 457 motocykli, 1025 rowerów, 243 tys. masek gazowych, ponad 700 tys. kompletów umundurowania, 600 tys. metrów sukna na umundurowanie, 1 785 000 par butów i 1 840 000 par skarpetek, 2 mln par kałesonów, 500 tys. kompletów ekwipunku wojskowego, prawie 16 tys. koni i 775 mułów pociągowych, a ponadto dużą ilość sprzętu medycznego i lekarstw, sprzętu dla służby łączności oraz służby kolejowo-saperskiej¹⁵.

¹³ Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu utworzyła zależne od siebie submisje w Londynie oraz w Salonikach. Dodatkowo utworzono również submisję w Nowym Jorku, która podlegała jednak bezpośrednio Ministerstwu Spraw Wojskowych w Warszawie i funkcjonowała w ramach Polskiego Państwowego Biura Zakupów w Ameryce.

¹⁴ W tym okresie na terenie Paryża poza PWMZ działały jeszcze dwie inne polskie misje. Była to Polska Misja Wojskowa we Francji (utworzona w kwietniu 1919 roku — na jej czele do lipca 1920 roku stał gen. Tadeusz Jordan Rozwadowski) oraz oddzielna cywilna Polska Misja Zakupów w Paryżu, której pracami kierował Stefan Laurysiewicz (PMZ funkcjonowała od 1 maja 1919 roku do 20 września 1919 roku). Misje te współpracowały ze sobą, ale każda z nich miała własny personel i inne zadania do realizacji.

¹⁵ Podane ilości poszczególnych materiałów wojennych ustalone zostały przez autora niniejszego artykułu w ramach aktualnie prowadzonych badań naukowych z zakresu działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu w latach 1919—1921. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że według wycień K. Sandomirskiego dokonanych na podstawie sprawozdań PWMZ w Paryżu, jak również wykazów i różnych dokumentów Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Naczelnego Dowództwa

W literaturze poruszającej problematykę wojskowości spotkać można się z różnymi wyliczeniami dotyczącymi ilości sprzętu wojskowego i amunicji dostarczonych Polsce przez Francję w latach 1919—1921. W niektórych przypadkach podawane dane wydają się zawyżone. Na przykład wskazywana na podstawie różnych wyliczeń przez Mieczysława Wrzoska¹⁶ i Józefa Kukułkę¹⁷ liczba 10 mln sztuk amunicji artyleryjskiej przekazanej w 1920 roku Polsce przez Francję na podstawie udzielonych kredytów wydaje się znacznie zawyżona. Być może w przedmiotowych wyliczeniach ujęto całość amunicji dostarczanej przez Francję w ciągu następnych kilku lat.

Celem niniejszego artykułu jest jednak przede wszystkim przybliżenie okoliczności i przyczyn powstania Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu oraz szczegółowe przedstawienie początkowego okresu jej działalności (marzec i kwiecień 1919 roku) już na terenie Francji. W pierwszych dwóch miesiącach działalności Misji organizowano i rozwijano pierwsze jej struktury, a także z dużą intensywnością realizowano rozpoznanie faktycznych możliwości pozyskania materiału wojennego dla rozbudowywanej polskiej armii. Był to również okres, w czasie którego przystąpiono do realizacji pierwszych dużych zakupów. Tematyka działalności PWMZ w Paryżu w latach 1919—1921 jest obszarem szerszych badań naukowych autora, a przedstawione w przedmiotowym artykule informacje są ich wyszczególnioną częścią, ograniczoną ze względu na wymogi wydawnicze co do określonej objętości artykułu.

Przedstawiając okoliczności i proces powstania Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu, należy pokrótce scharakteryzować formowanie się Polskiej Siły Zbrojnej w okresie od października 1918 roku do kwietnia 1919 roku oraz wskazać niedogodności, jakie wówczas występowały. Pierwsza wojna światowa doprowadziła do głębokich przemian politycznych i społecznych w Europie, które stworzyły

---

Wojska Polskiego, Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu w latach 1919—1920 pośredniczyła w dostarczeniu dla Wojska Polskiego ok.: 750 tys. karabinów ręcznych, 12 tys. karabinów maszynowych, 650 mln naboju do karabinów, 1326 dział z pełnym wyposażeniem optycznym, taborowym, z warsztatami naprawczymi, sprzętem łączności i aparatami pomiarowo-nasłuchowymi, 2 mln amunicji artyleryjskiej, ok. miliona granatów ręcznych i karabinowych, 316 samolotów, 2271 samochodów, 321 motocykli, 500 tys. mundurów, miliona par butów i skarpetek, miliona par bielizny, 500 tys. koców, 400 tys. metrów sukna. Ponadto kilkunastu tysięcy koni, dużej ilości masek gazowych, żywności, sprzętu medycznego i lekarstw, sprzętu dla służby łączności oraz służby kolejowo-saperskiej. K. Sandomirski podaje, że znaczna część wyliczonego sprzętu i amunicji dostarczona była do Polski w latach 1919—1920, jednakże dostawy i transport materiału realizowane były do końca 1921 roku (K. SANDOMIRSKI: *Polska Misja Wojskowa...*, s. 97—98). Liczbę 1326 dział dostarczonych do Polski przez Francję do końca 1921 roku podaje również Roman Łoś (R. ŁOŚ: *Artyleria polska...*, s. 33).

¹⁶ M. WRZOSK: *Wojsko Polskie w dobie narodzin II Rzeczypospolitej (1918—1921)*. W: *Zarys dziejów wojskowości polskiej (1864—1939)*. Red. P. STAWECKI. Warszawa 1990, s. 282; Z. JAGIEŁŁO: *Piechota Wojska Polskiego...*, s. 280.

¹⁷ J. KUKUŁKA: *Francja a Polska po traktacie wersalskim (1919—1922)*. Warszawa 1970, s. 170.

szansę na odrodzenie się państwa polskiego. Powstała do niepodległego bytu Polska w swych ambicjach terytorialnych odwoływała się do własnych tradycji historycznych, do tradycji wielkiego i w pełni suwerennego państwa.

W wyniku klęski wojennej Niemiec i rewolucji w Rosji zapanował krótkotrwały chaos w Europie Środkowej, który sprawił, że terytorialny kształt Polski w dużej mierze zależał od działań polskiego oręża. Przemieszczenie ludności polskiej z litewską, ukraińską i białoruską powodowało niemożliwe do uniknięcia konflikty związane z ambicjami niepodległościowymi narodów zamieszkujących wschodnie rubieże dawnej Rzeczypospolitej¹⁸.

Odbudowa i walka o nowe granice niepodległego państwa polskiego w latach 1918—1921 rozpoczęła się w niezwykle trudnych warunkach gospodarczych. Był to czas, gdy granice Rzeczypospolitej Polskiej dopiero się kształtowały i otwarta pozostawała kwestia ich zasięgu — głównie na wschodzie — a także przynależności niektórych obszarów, jak choćby Wielkopolski, Pomorza czy też Górnego i Dolnego Śląska oraz Śląska Cieszyńskiego¹⁹.

Rabunkowa polityka okupantów i działania wojenne podczas I wojny światowej spowodowały na ziemiach polskich olbrzymie straty materialne i demograficzne.

¹⁸ A. ALBERT (właśc. W. ROSZKOWSKI): *Najnowsza historia Polski 1914—1993*. T. 1. Warszawa 1995, s. 68.

¹⁹ Państwo polskie odrodziło się na terenie Królestwa Polskiego, przy czym istotną rolę odegrała sama Warszawa. Szybko weszła w skład państwa polskiego zachodnia część Galicji. Wprawdzie Lwów został (po zwycięskich walkach z Ukraińcami) opanowany już 22 listopada 1918 roku, ale Galicja Wschodnia znalazła się w ramach państwa polskiego dopiero w czerwcu 1919 roku. Faktyczne wyzwolenie Wielkopolski z Poznaniem nastąpiło w lutym 1919 roku, natomiast do włączenia tego obszaru w skład państwa polskiego doszło dopiero w styczniu 1920 roku, po ratyfikacji traktatu wersalskiego. W tym samym czasie Polska weszła w posiadanie Pomorza, jednakże bez wydzielonego z niego obszaru przyszłego Wolnego Miasta Gdańsk. Natomiast Wilno i Wileńszczyzna zostały zajęte przez Wojsko Polskie w drugiej połowie kwietnia 1919 roku. W lipcu 1920 roku obszar ten dostał się pod władzę Litwy, a w październiku 1920 roku ponownie został zajęty przez dywizję gen. Lucjana Żeligowskiego. W początku 1919 roku na wschodzie toczyła się wojna z Ukraińcami, która zakończyła się zwycięstwem Rzeczypospolitej oraz rozpoczęła się bardzo ciężka i długotrwała wojna z bolszewicką Rosją. W czasie walk prowadzonych z Sowiekami sytuacja była zmienna, a na początku sierpnia 1920 roku samo istnienie Polski było zagrożone, gdyż wojska sowieckie podeszły pod Warszawę. Jednakże ostatecznie wojska Armii Czerwonej zostały pokonane, a traktat ryski z 18 marca 1921 roku ustalił granicę polsko-sowiecką. Ostatnim problemem terytorialnym związanym w drugiej połowie 1921 roku było przyznanie Polsce części Górnego Śląska. Ustalony ostateczny kształt granic odrodzonej Polski był niewątpliwie sukcesem politycznym i militarnym nowo powstałego państwa. Terytorium Polski objęło, zwłaszcza na wschodzie, więcej ziem niż ówczesny „polski obszar etniczny”, choć trzeba pamiętać, że na zachodzie i północy (ale także na wschodzie) poza granicami Polski pozostały regiony licznie zamieszkane przez ludność polską, szczególnie na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach oraz Opolszczyźnie. Szerzej zob. chociażby: T. JEĐRUSZCZAK: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Rządy i terytorium*. „Dzieje Najnowsze” 1978, z. 4, s. 41—61; P. ROZWADOWSKI: *Niepodległość i granice Polski 1914—1922*. Warszawa 2015; A. CZUBIŃSKI: *Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918—1921*. Opole 1993.

Z ziem, które miały wejść w skład odrodzonej Rzeczypospolitej, tylko Śląsk, były zabór pruski i skrawki Galicji²⁰ uniknęły dewastacji spowodowanych działaniami wojennymi.

Powstanie Wojska Polskiego zapoczątkowane zostało formalnie decyzjami Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego, która 12 października 1918 roku wydała dekret z formułą przysięgi obowiązującej żołnierza polskiego i stawiającej żołnierzom obowiązek dochowania wierności „Ojczyźnie [...], państwu polskiemu...”²¹.

W dniu 25 października 1918 roku ukazał się dekret wydany przez Radę Regencyjną o sprawowaniu dowództwa nad Siłą Zbrojną oraz ustanowieniu urzędu szefa Sztabu Wojsk Polskich, a dzień później Komisję Wojskową Rady Regencyjnej przekształcono w Ministerstwo Spraw Wojskowych. 27 października 1918 roku ogłoszony został dekret o przystąpieniu do tworzenia narodowej armii regularnej, której jedyną gotową formacją była Polska Siła Zbrojna (Polnische Wehrmacht). Dwa tygodnie później, 11 listopada 1918 roku, Rada Regencyjna przekazała władzę zwierzchnią nad wojskiem powracającemu do ojczyzny Józefowi Piłsudskiemu²².

W czasie, gdy J. Piłsudski przejmował od Rady Regencyjnej władzę nad Wojskiem Polskim, tworzyły je 24 bataliony piechoty, trzy szwadrony kawalerii i pięć baterii artylerii²³. Według Janusza Odziemkowskiego, powołującego się na ustalenia Wojskowego Biura Historycznego, liczebność wszystkich polskich oddziałów na 11 listopada 1918 roku przedstawiała się następująco: Polnische Wehrmacht — 9223 żołnierzy, oddziały formujące się na terenie byłej okupacji austriackiej — ok. 11 500 żołnierzy, oddziały formowane w byłym zaborze austriackim — ok. 8500 żołnierzy. Blisko 75—80% żołnierzy służyło w szeregach piechoty, a większość oddziałów, poza Polnische Wehrmacht, znajdowała się jeszcze we wczesnych stadiach organizacji²⁴.

Pierwszy etap organizacji Wojska Polskiego rozpoczęty został późną jesienią 1918 roku i trwał do wiosny 1919 roku. Do lutego 1919 roku powstały bataliony, szwadrony i baterie jako niezależne oddziały terytorialne o zmiennych składach

²⁰ Szerzej na temat zniszczeń wojennych powstałych w czasie wielkiej wojny na terenie Galicji zob. T. KARGOL: *Odbudowa Galicji ze zniszczeń wojennych w latach 1914—1918*. Kraków 2012. Więcej na temat całokształtu zagadnienia gospodarki finansowej Rosji, Niemiec i Austro-Węgier na ziemiach polskich oraz prowadzenia przez te kraje bezwzględnej eksploatacji tych ziem w czasie Wielkiej Wojny, jak również na temat powstałych na ziemiach polskich zniszczeń i szkód spowodowanych działaniami wojennymi zob. chociażby: *Polska w czasie wielkiej wojny (1914—1918). Historia finansowa*. Red. M. HANDELSMAN et al. Oświęcim 2015; *Polska w czasie wielkiej wojny (1914—1918). Historia ekonomiczna*. Red. M. HANDELSMAN et al. Oświęcim 2015.

²¹ *Zarys dziejów wojskowości...*, s. 252; W. POBÓG-MALINOWSKI: *Najnowsza historia polityczna Polski. Okres 1914—1939*. T. 2. Gdańsk 1990, s. 135.

²² A. KONSTANKIEWICZ: *Broń strzelecka i sprzęt...*, s. 47; W. POBÓG-MALINOWSKI: *Najnowsza historia polityczna...*, s. 145.

²³ A. PRZYBYLSKI: *Wojna polska 1918—1921*. Warszawa 1930, s. 37.

²⁴ J. ODZIEMKOWSKI: *Piechota Polska w wojnie...*, s. 27.

liczbowych i zróżnicowanej sile bojowej, które stopniowo formowano w pułki piechoty, jazdy i artylerii, a dla doraźnych celów łączono w grupy taktyczne. Równolegle z organizacją jednostek przystąpiono do formowania organów terytorialnych władz wojskowych. W drugiej fazie tworzenia Wojska Polskiego, która trwała od połowy lutego do kwietnia 1919 roku, przystąpiono do organizacji wyższych związków taktycznych — dywizji piechoty i brygad jazdy, część z nich formowano wewnątrz kraju, a część bezpośrednio na froncie. Początkowo planowano utworzyć dwanaście odpowiednio rozbudowanych i wyposażonych dywizji piechoty i sześć brygad jazdy, jednakże ostatecznie zdecydowano się na utworzenie dziesięciu dywizji piechoty i jednej brygady górskiej oraz niezmienionej liczby sześciu brygad jazdy²⁵.

Do stycznia 1919 roku budowanie armii oparto na werbunku ochotniczym. Przyjęta metoda okazała się skuteczna, gdyż napływ ochotników odpowiadał realnym możliwościom wojska, a do armii trafili żołnierze wykazujący rzeczywisty zapał oraz gotowość do przezwycięzania pojawiających się trudności i niedostatku w wyposażeniu. W tym okresie stan wojska wzrósł do 110 tys. żołnierzy, liczba istniejących batalionów przekroczyła 100, baterii artylerii było ponad 80, a szwadronów kawalerii — ponad 70. Dodatkowo powstał też szereg oddziałów technicznych, a także pewna liczba eskadr lotniczych²⁶.

W dniu 15 stycznia 1919 roku ukazał się dekret o częściowym poborze obowiązkowym rekrutów rocznika 1898, zaś 7 marca 1919 roku Sejm Ustawodawczy uchwalił pobór sześciu roczników (1896—1901). W początkach marca 1919 roku Wojsko Polskie liczyło już ok. 170 tys. ludzi, w kwietniu 200 tys., z czego na samych frontach bojowych znajdowało się ponad 80 tys. żołnierzy²⁷. Dodatkowo w byłym Księstwie Poznańskim tworzyły się odrębne, niezależne od rządu w Warszawie, Wojska Wielkopolskie, pod dowództwem gen. por. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Oparły się one na wojskowych z byłego wojska niemieckiego, ze znaczną liczbą oficerów służących uprzednio w byłych korpusach wschodnich. Wojska Wielkopolskie w szybkim czasie osiągnęły liczbę 60 tys. żołnierzy, składały się z trzech dywizji piechoty i brygady kawalerii, były też dobrze wyposażone, gdyż miały dostęp do znacznych zapasów uzbrojenia i wyposażenia pozostawionego przez wycofujących się Niemców²⁸. W dniu 25 maja 1919 roku Wojska Wielkopolskie zostały nieoficjalnie podporządkowane J. Piłsudskiemu, ale była to decyzja poufna, gdyż na konferencji pokojowej w Paryżu nie zapadły jeszcze wówczas formalne rozstrzygnięcia co do przynależności Wielkopolski. Formalne wcielenie tej formacji w struktury

²⁵ A. KONSTANKIEWICZ: *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski...*, s. 47; *Zarys dziejów wojskowości...*, s. 256, 287; M. KUKIEL: *Zarys historii wojskowości w Polsce*. Kraków 1929, s. 313.

²⁶ *Zarys dziejów wojskowości...*, s. 256; M. KUKIEL: *Zarys historii wojskowości...*, s. 312; A. PRZYBYLSKI: *Wojna polska 1918—1921...*, s. 39—40.

²⁷ *Zarys dziejów wojskowości...*, s. 256; M. KUKIEL: *Zarys historii wojskowości...*, s. 313; A. PRZYBYLSKI: *Wojna polska 1918—1921...*, s. 42.

²⁸ A. PRZYBYLSKI: *Wojna polska 1918—1921...*, s. 43.

Wojska Polskiego zostało ogłoszone rozkazem z 28 sierpnia 1919 roku, a faktycznie całkowity proces integracji zakończony został dopiero w maju 1920 roku²⁹.

Przybywające do Polski od kwietnia 1919 roku oddziały Armii Polskiej gen. Józefa Hallera, liczące łącznie blisko 70 tys. żołnierzy, zwiększyły w znaczący sposób stan liczebny oraz materialny polskich sił zbrojnych. Armia ta była dobrze wyposażona i uzbrojona na wzór armii francuskiej³⁰.

Na początku 1919 roku Polska nie posiadała na opanowanym przez siebie terytorium dużych zakładów zbrojeniowych zdolnych do rozpoczęcia produkcji na skalę masową. Władze wojskowe dysponowały początkowo zaledwie kilkoma przejętymi po okupantach zbrojowniami oraz polowymi warsztatami reperacyjnymi broni, taborów i sprzętu lotniczego. W latach 1919—1920 państwo wytwórnie broni i amunicji znajdowały się dopiero w fazie organizacji i nie mogły w odczuwalny sposób przyczynić się do poprawy zaopatrzenia polskiej armii. Na potrzeby wojska pracowały również zakłady prywatne, które w niewielkim zakresie realizowały państwowe zamówienia broni, amunicji i sprzętu wojskowego.

Dlatego też najważniejszym źródłem zaopatrzenia Wojska Polskiego w broń i amunicję były zakupy zagraniczne. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej zarówno państwa zwycięskie, jak i pokonane dysponowały olbrzymimi zapasami zgromadzonych materiałów wojennych, których pragnęły się pozbyć, a w zamian uzyskać dodatkowe korzyści. W celu realizacji wspomnianych zakupów państwo polskie wysłało w 1919 roku za granicę kilka misji wojskowych, z których najliczniejszą i najprężniejszą była Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu³¹.

²⁹ M. SZCZEPKOWSKI: *Zjednoczenie Wojska Polskiego*. W: *Wojsko Polskie 1914—1922*. T. 2. Koszalin 1986, s. 103—107; *Zarys dziejów wojskowości...*, s. 289; A. SMOLIŃSKI: *Formowanie i organizacja artylerii konnej Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca 1919*. W: *Wśród dymu i ognia. Studia i materiały do dziejów artylerii polskiej i obcej*. T. 1. Red. A. SMOLIŃSKI. Oświęcim 2014, s. 276. Aleksander Smoliński podaje informację, że Naczelna Rada Ludowa podporządkowała formacje wielkopolskie, pod względem operacyjnym, Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego 25 maja 1919 roku. Według szczegółowych wyliczeń podanych przez Bogusława Polaka w szeregach oddziałów wielkopolskich w listopadzie 1919 roku służyło ogółem 1642 oficerów i 92 044 szeregowców, a wyposażone one były m.in. w: 1015 karabinów maszynowych, 146 dział polowych, 219 dział ciężkich, 214 granatników, 38 samolotów, 3 pociągi pancerne, kilkadziesiąt samochodów oraz 11338 koni. *Rola Wielkopolski w odbudowie państwa polskiego 1918—1919*. Red. B. POŁAK. Koszalin 1989, s. 23.

³⁰ L. WYSZCZELSKI: *Wojsko Polskie w latach...*, s. 72. Na temat historii oraz uzbrojenia Armii Polskiej we Francji zob. szerzej chociażby: W. SKARŻYŃSKI: *Armia Polska we Francji w świetle faktów*. Warszawa 1929; W. GĄSIOROWSKI: *1910—1915. Historia Armii Polskiej we Francji*. Warszawa 1931; D. RADZIWIŁOWICZ: *Błękitna Armia. W 80 rocznicę utworzenia*. Warszawa 1997; A. SMOLIŃSKI: *Szwolężerowie Armii Polskiej we Francji oraz ich zjednoczenie z krajową jazdą dywizyjną w 1919 r.* „Grajewskie Zeszyty Historyczne. Zapis. Materiały i Studia do Dziejów 9 Pułku Strzelców Konnych” lipiec—wrzesień 2001, z. 3, s. 22—33; *Błękitna Armia gen. Józefa Hallera. Zbiór studiów*. Red. M. GIĘTKOWSKI, Ł. NADOLSKI. Bydgoszcz 2018.

³¹ Dodatkowo w pierwszej połowie 1919 roku w Wiedniu działała Wojskowa Misja Zakupów Ekwipunku dla Kawalerii, której szefem do końca lipca 1919 roku był gen. Józef Pomiankowski,

W trakcie tworzenia armii bardzo odczuwalny był brak mundurów i ekwipunku dla żołnierzy, a Departament Gospodarczy Ministerstwa Spraw Wojskowych nie był w stanie przygotować potrzebnego zapasu. W kraju zupełnie brakowało też wszelkiego rodzaju oręża, armat, amunicji, koni, a także środków opatrunkowych i lekarskich. Dlatego 7 stycznia 1919 roku kierownik Ministerstwa Spraw Wojskowych płk Jan Wroczyński w sporządzonym przez siebie raporcie do Naczelnego Wodza Armii Polskiej zwracał się z prośbą o pozwolenie na wysłanie do rządów koalicyjnych misji wojskowej w celu umówienia dostaw artykułów wojennych niezbędnych do funkcjonowania Wojska Polskiego³².

W związku z tym przywódcy państwa polskiego rozpoczęli starania o uzyskanie możliwości zakupu sprzętu wojskowego od zwycięskich mocarstw Ententy. Józef Piłsudski już w styczniu 1919 roku zamierzał wysłać do Francji specjalną delegację wojskową, która miałaby podjąć działania w tej sprawie. Objęcie urzędu prezesa Rady Ministrów przez powiązanego z Narodową Demokracją i cieszącego się dużym autorytetem na Zachodzie Ignacego Paderewskiego umożliwiło przyspieszenie realizacji planu wysłania do Francji polskiej misji zakupów³³.

Kompletowanie składu osobowego Misji i wysłanie jej do Francji zostało zainicjowane m.in. listem z 3 lutego 1919 roku od barona Leopolda Kronenberga jun. do Banku Handlowego w Warszawie, przesłanym następnie 10 marca 1919 roku, drogą oficjalną przez bank, do Ministerstwa Spraw Wojskowych³⁴. W liście tym baron Kronenberg informował, że dowiedział się, iż rząd amerykański wyraził gotowość do odstąpienia rządowi polskiemu znacznej ilości materiałów ze stoków demobilizacyjnych po armii amerykańskiej i to na bardzo korzystnych warunkach dla Polski, gdyż w ramach sprzedaży kredytowej z kilkuletnim okresem spłaty oraz z możliwością zapłaty w przyszłej walucie polskiej.

W ramach przygotowań czynionych w związku z wysłaniem do Francji specjalnej Wojskowej Misji Gospodarczej w Ministerstwie Spraw Wojskowych opracowane

---

oraz Polska Misja Wojskowa w Rzymie gen. Eugeniusza Kątkowskiego, która w zakresie realizacji zakupów w początkowym okresie swojej działalności podlegała jednak pod PWMZ w Paryżu, kierowaną przez gen. Jana Romera.

³² Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce (dalej: IJP), Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/2, Raport płk. Jana Wroczyńskiego z dnia 7 stycznia 1919 roku kierowany do Naczelnego Wodza Armii Polskiej, nr dokumentu 286/T. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nrar=701&nrrzesp=2&sygn=2&handle=701.180/5029> (dostęp: 7.02.2017).

³³ K. SANDOMIRSKI: *Polska Misja Wojskowa...*, s. 66.

³⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu (dalej: PWMZP), sygn. I.305.3.1, k. 229, Charakterystyka działalności Polskiej Misji Wojskowej Zakupów w Paryżu z dnia 8.07.1920 r. — „Ukonstytuowanie się Misji i jej uzupełnianie się”; ibidem, k. 13, 243, Pismo z dnia 10 marca 1919 r. od Banku Handlowego w Warszawie do Ministra Spraw Wojskowych Józefa Leśniewskiego wraz z kopią listu barona Leopolda Kronenberga juniora z dnia 3 lutego 1919 r.

zostały Instrukcje dla Polskiej Misji Wojskowej określające w ogólnych zarysach plan organizacji i zakres jej działania. Instrukcje podpisane zostały przez ministra spraw wojskowych 6 marca 1919 rok i określały, że Misja Wojskowa miała być delegowana za granicę celem nabycia potrzebnych artykułów dla Wojska Polskiego, a niezbędne dla Polski artykuły kupowane miały być we Francji oraz ewentualnie we Włoszech, Anglii, Belgii i USA³⁵.

Przedmiotowe instrukcje wskazywały, że w skład Misji wchodzić mieli przedstawiciele departamentów: Gospodarczego, Artyleryjskiego, Technicznego i Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz przedstawiciele ministerstw: Skarbu, Apropowizacji, Spraw Zagranicznych, Handlu i Przemysłu. Na czele Misji stał prezes, którym miał być najstarszy rangą oficer Wojska Polskiego wchodzący w jej skład. Wojskowych członków Misji mianować miał minister spraw wojskowych, natomiast członków cywilnych — odnośne ministerstwa. Misja miała pełnić swe funkcje samodzielnie, utrzymując kontakt z Ministerstwem Spraw Wojskowych za pomocą listów, telegramów, radiotelegramów lub specjalnych kurierów. W ramach Misji zaplanowano utworzyć następujące podkomisje: Zakupów i Odbioru, Rozrachunkową (Finansową), Przewozową i Kasową³⁶.

Głównym zadaniem powstającej Polskiej Wojskowej Misji Zakupów miało być pozyskiwanie umundurowania, amunicji, broni, taborów koni i wszelkich technicznych artykułów, takich jak: samochody, samoloty, narzędzia w ogólnych rozmiarach ustalanych w wykazach zatwierdzonych przez Ministerstwo Spraw Wojskowych. Dodatkowym zadaniem Misji było badanie rynku i zakup — za zgodą i na zlecenie Ministerstwa Spraw Wojskowych — surowców dla fabryk rozwijających produkcję wyrobów wojennych w kraju.

Misja była również upoważniona do wchodzenia w imieniu rządu polskiego w porozumienia z rządem francuskim oraz ewentualnie rządami włoskim, belgijskim, angielskim i amerykańskim, w zakresie zawierania umów i wydawania należytych zobowiązań finansowych. W tym celu kierownictwo Misji upoważnione zostało także do porozumiewania się z Naczelnym Dowództwem Wojsk Polskich we Francji, względnie z Komitetem Narodowym Polskim, jak również z osobami prywatnymi oraz do zawierania umów w granicach określonych plenipotencjami. Przed zakupami przewyższającymi preliminarz budżetowy i przed zawarciem umów dotyczących tych zakupów Misja musiała uzyskać zezwolenie z Ministerstwa Spraw Wojskowych.

³⁵ CAW, PWMZP, sygn. I.305.3.1, k. 93—95, 146—147, 211—216, Instrukcje dla Polskiej Misji Wojskowej wydane przez Ministerstwo Spraw Wojskowych 6 marca 1919 r. określające w ogólnych zarysach plan organizacji i zakres działania Misji.

³⁶ W Instrukcjach dla Polskiej Misji Wojskowej wydanych przez Ministerstwo Spraw Wojskowych 6 marca 1919 roku, określających w ogólnych zarysach plan organizacji i zakres działania Misji, jest mowa o „komisjach”, natomiast w Instrukcji dla Polskiej Misji Wojskowej podpisanej tego samego dnia przez ministra spraw wojskowych jest mowa o „podkomisjach”.

Na miejsce stałego przebywania Misji wyznaczono Paryż, jednakże możliwe było delegowanie jej przedstawicieli do innych krajów w celu dokonywania zakupów. Instrukcje obligowały do informowania Ministerstwa Spraw Wojskowych o miejscu przebywania członków Misji na terenie Paryża oraz o każdej ewentualnej jego zmianie. Ponadto zobowiązano członków Misji do tego, aby po przybyciu do Paryża przedstawili się reprezentantom Komitetu Narodowego Polskiego, Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich we Francji, rządu francuskiego i przedstawicielom innych krajów.

Komisja Kasowa Misji zobowiązana została do wypłacenia członkom Misji po 1000 franków francuskich za podróż z Warszawy do Paryża oraz dodatkowo 1000 franków francuskich na powrót do Polski. Oficerowie i urzędnicy otrzymywać mieli również po 100 franków dziennie na wydatki osobiste. W kwestii podróży członków Misji w obrębie Francji lub innych krajów rząd polski płacił za bilet I klasy, a reszta wydatków miała być pokryta ze wzmiankowanych poborów. Natomiast na wynajęcie lokalu, utrzymanie kancelarii i inne wydatki Misji udzielono zaliczki w kwocie 40 tys. franków miesięcznie, z zapewnieniem uzupełnienia tej kwoty każdego 15 dnia następnego miesiąca.

W dniu 12 marca 1919 roku przygotowano dokument zawierający pełnomocnictwo Naczelnika Państwa oraz rządu polskiego wyznaczające poszczególnych członków powstającej Polskiej Misji Wojskowej. W wyniku prowadzonych przygotowań składu osobowego Misji przedmiotowe pełnomocnictwo zostało jeszcze zmodyfikowane 15 marca 1919 roku³⁷.

Ostatecznie pełnomocnictwo dla członków Misji ustanowione zostało 1 kwietnia 1919 roku podpisami Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, prezesa Rady Ministrów i jednocześnie sekretarza stanu ds. zagranicznych Ignacego Paderewskiego, ministra skarbu Józefa Englicha i ministra spraw wojskowych Józefa Leśniewskiego³⁸. Wraz ze wspomnianymi Instrukcjami dla Polskiej Misji Wojskowej stanowiło ono podstawę funkcjonowania Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu oraz jednoznacznie określało jej początkowy skład osobowy, który przedstawiał się następująco: prezes Misji — gen. por. Jan Romer; zastępca prezesa Misji — płk Wacław Bieczyński; delegaci Ministerstwa Spraw Wojskowych: ppłk Stanisław Niewiarowski, ppłk dr Edward Loth, por. Kazimierz Hugo-Bader, por. Zygmunt Leppert, por. Michał Brunon Tłuchowski, inż. Stefan Antosiewicz; delegaci Ministerstwa Skarbu: Antoni Wieniawski, Zygmunt Chamiec, Olgierd Markowski; delegaci Ministerstwa Spraw Zagranicznych: Artur Benis, Józef Wielowieyski, de-

³⁷ CAW, PWMZP, sygn. I.305.3.1, k. 93—95, 146—147, 211—216, Instrukcje dla Polskiej Misji...; ibidem, k. 148—151, Referat przedstawiający „krótki rys historyczny i podstawy działania Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu” i „Ukonstytuowanie Komisji Rewizyjnej w styczniu 1921 r.”.

³⁸ Ibidem, k. 403—404, Pełnomocnictwo z dnia 1 kwietnia 1919 roku dla członków Polskiej Misji Wojskowej Zakupów od przedstawicieli Rzeczypospolitej Polskiej.

legat Ministerstwa Przemysłu i Handlu Cezary Łoziński oraz delegat Ministerstwa Apropozycji Józef Starorypiński.

Wymienione osoby posiadały pełnomocnictwo władz polskich do realizacji zakupów wszelkich materiałów niezbędnych do wyposażenia i zaopatrzenia armii polskiej. Udzielono im pełnego prawa do zawierania umów, układów i zobowiązań finansowych z rządami innych państw oraz z osobami i instytucjami prywatnymi, a takowe — prawidłowo zawarte — miały moc obowiązującą dla państwa polskiego bez potrzeby dalszej ratyfikacji³⁹.

Polska Wojskowa Misja Zakupów przybyła do Paryża w marcu 1919 roku, a na jej początkową siedzibę wybrano pomieszczenia Hotelu „Lord Byron” przy ulicy Lorda Byrona 16, gdzie jej członkowie przebywali od 22 marca 1919 roku do pierwszych dni czerwca 1919 roku. Rachunki hotelowe opłacane były z funduszy przydzielonych Misji przez państwo polskie⁴⁰. Jako ostatni, 26 marca 1919 roku, do stolicy Francji przybył prezes Misji — gen. J. Romer, który niezwłocznie wziął udział w planowanych posiedzeniach Misji⁴¹. Generał J. Romer obdarzony był dużym zaufaniem przez J. Piłsudskiego i dlatego wyznaczony został do realizacji zadań związanych z zawieraniem kontraktów na dostawę Polsce materiału wojennego przez Zachód. W opinii Naczelnika Państwa, J. Romer był generałem posiadającym olbrzymią wiedzę na temat sprzętu wojskowego, a przy tym jawił się jako człowiek stanowczy, który byłby w stanie zręcznie i twardo negocjować warunki oraz ceny zakupu wszelkiego materiału wojskowego⁴².

W pierwszych dniach czerwca 1919 roku PWMZ przeniosła swoją siedzibę do domu przy Avenue d'Éna 15 w Paryżu, gdzie zajęła lokal składający się z drugiego, trzeciego i czwartego piętra kamienicy. Na każdym piętrze znajdowało się jedenaście pomieszczeń: osiem pokoi biurowych, kuchnia, pokój za kuchnią i łazienką. Uprzednio lokal ten jeszcze w 1918 roku został zarekwirowany przez rząd francuski na potrzeby sztabu utworzonej we Francji Armii Polskiej pod dowództwem gen. por. Józefa Hallera i od 23 października 1918 roku do początku czerwca 1919 roku był siedzibą polskiego dowództwa. Następnie został zwolniony przez oficerów sztabu — z uwagi na wysłanie Błękitnej Armii do Polski — i w uzgodnieniu z władzami francuskimi przekazany na potrzeby działającej we Francji Polskiej Wojskowej Misji Zakupów⁴³.

³⁹ Ibidem, k. 403—404, Pełnomocnictwo z dnia 1 kwietnia 1919 roku...

⁴⁰ Ibidem, k. 191, Protokół z dnia 26 lipca 1920 roku z kontroli faktycznej gospodarki Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli Państwa.

⁴¹ J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 233; E. ROMER: *Pamiętnik paryski 1918—1919*. Wrocław 1989, s. 251.

⁴² *List od Marszałka Józefa Piłsudskiego do generała Jana Romera z dnia 30 stycznia 1919 r.* W: J. ROMER: *Pamiętniki...*, Załącznik nr 5, s. 488—489.

⁴³ CAW, PWMZP, sygn. I.305.3.1, k. 191—192, Protokół z dnia 26 lipca 1920 roku z kontroli faktycznej gospodarki...; ibidem, sygn. I.301.10.5, Oddział IV Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z lat 1918—1920; ibidem, sygn. pisma D.Nr 6756/II, b. pag., Pismo z dnia 10 czerwca

Szef Misji ulokował się w Hotelu „d'Iéna” przy Avenue d'Iéna 16 w Paryżu, gdzie wynajmował pokój opłacany z kasy Misji. W czerwcu 1919 roku na potrzeby Misji w tym samym hotelu wynajęty został również dodatkowy lokal, który składał się z trzech pokoi przeznaczonych na kancelarię szefa Misji, pokój urzędowy adiutanta, służący jednocześnie za salon przyjęć oraz trzeci pokój przeznaczony na mieszkanie dla ordynansa generała. Lokal ten wraz z mieszkaniem szefa Misji wynajmowany był do 21 kwietnia 1920 roku, kiedy to z uwagi na rosnące koszty najmu szef Misji przeprowadził się do lokalu przy Avenue d'Iéna 72⁴⁴.

W początkowym okresie działalności PWMZ pod kierownictwem gen. J. Romera ze względu na swój liczny skład osobowy nazywana i określana była w różny sposób, sami jej członkowie używali odmiennych nazw. W dokumentacji archiwalnej dotyczącej działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu spotkać można się z następującymi jej nazwami i określeniami: Państwowa Misja Zakupów, Polska Misja Państwowa Zakupów, Misja Zakupów gen. Romera, Misja gen. Romera, Wojskowa Misja Zakupów, Misja Wojskowo-Gospodarcza, a czasami również w uproszczeniu: Polska Misja Wojskowa w Paryżu lub Polska Misja Zakupów w Paryżu. Na dokumentach sporządzanych przez członków Misji posługiwano się nazwą w języku francuskim: Mission Militaire Polonaise d'Achats. Jednakże ostatecznie oficjalnie i urzędowo stosowana była nazwa: Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu.

Pierwsze posiedzenie plenarne Misji odbyło się 24 marca 1919 roku z udziałem delegata Komitetu Narodowego Polskiego Józefa Wielowiejskiego, zastępcy szefa Misji płk. Wacława Bieczyńskiego, delegata Departamentu Gospodarki Ministerstwa Spraw Wojskowych ppłk. Stanisława Niewiarowskiego, delegata Departamentu Sanitarnego ppłk. dr. Edwarda Lotha, delegata Departamentu Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych por. Zygmunta Lepperta, delegata Departamentu Gospodarczego Ministerstwa Spraw Wojskowych por. Kazimierza Hugo-Badera, delegata Sekcji Lotnictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych por. Michała Brunona Tłuchowskiego, delegata Departamentu Technicznego Ministerstwa Spraw Wojskowych inż. Stefana Antosiewicza, delegatów Ministerstwa Skarbu Antoniego Wieniawskiego i Olgierda Markowskiego, delegata Ministerstwa Handlu i Przemysłu Cezarego Łozińskiego, delegata Ministerstwa Apropowizacji Józefa Starorypińskiego, delegata Ministerstwa Spraw Zagranicznych Artura Benisa⁴⁵. W trakcie posiedzenia,

---

1919 roku od Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego do Głównego Kwatermistrzostwa Wojska Polskiego informujące o zmianie miejsca urzędowania Misji gen. Romera.

⁴⁴ Ibidem, k. 193, Protokół z dnia 26 lipca 1920 roku z kontroli faktycznej gospodarki...

⁴⁵ IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/55S, Odpis protokołów posiedzeń Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu za okres od 24 marca 1919 roku do 2 kwietnia 1919 r. podpisany przez gen. Jana Romera. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=1&nrrar=701&nrrzesp=2&sygn=55&hndle=701.180/13129> (dostęp: 5.12.2016).

otwartego przez płk. Wacława Bieczyńskiego, ustalono, iż pierwszym najpilniejszym jej zadaniem jest dokonanie natychmiastowego zakupu ekwipunku dla 100 tys. żołnierzy, a w dalszej perspektywie, w miarę możliwości kredytowych, przygotowanie ekwipunku dla 500-tysięcznej armii w Polsce. Ponadto omówiono dotychczasową działalność Komisji Zakupów Komitetu Narodowego Polskiego we Francji oraz ogólny planowany zakres działania Misji, jak np. sprawę pilnej potrzeby uwierzytelnienia i akredytowania Misji przed rządem francuskim.

Do końca marca 1919 roku odbyło się jeszcze 11 posiedzeń Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu, a gen. J. Romer pierwszy raz wziął w nich udział 26 marca 1919 roku, gdy przybył do Paryża. W czasie posiedzenia z udziałem szefa Misji ukonstytuowano kancelarię, którą prowadzić mieli por. Kazimierz Hugo-Bader, jedna maszynistka oraz wyznaczony na szefa kancelarii kpt. Tadeusz Zawisłocki, który pełnił jednocześnie funkcję adiutanta gen. J. Romera⁴⁶.

Jeszcze przed wyjazdem z Warszawy do Francji członkowie Misji otrzymali instrukcje, które dokładnie precyzowały, jakie materiały należy pozyskać. Planowane zakupy były omawiane również w Warszawie na kilku specjalnych posiedzeniach⁴⁷. Po rozpoczęciu działalności w Paryżu PWMZ otrzymała pisemne instrukcje z dnia 8 kwietnia 1919 roku od Departamentu Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, które zatwierdzone zostały przez pierwszego wiceministra spraw wojskowych gen. Stefana Majewskiego⁴⁸. Instrukcje te określały, że w pierwszej kolejności niezbędny jest zakup przez Polskę ekwipunku do wyposażenia 8—10 dywizji, broni palnej w postaci karabinów i karabinków, broni krótkiej, 500 tys. masek gazowych, armat polowych lub haubic oraz pozyskanie francuskich i angielskich aparatów mierniczych dla artylerii. Zakup ładunków dla artylerii uzależniano od rodzaju nabytego sprzętu artyleryjskiego. Misja otrzymała również przygotowane w Ministerstwie Spraw Wojskowych „Zestawienie ogólne zapotrzebowania materialnego dla Wojska Polskiego do zamówienia we Francji”⁴⁹. Obejmowało ono ogólny zarys najpilniejszych potrzeb tworzonej w kraju armii, przede wszystkim zaś jednostek

⁴⁶ Ibidem, Odpis protokołów posiedzeń Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu za okres od 24 marca 1919 roku do 2 kwietnia 1919 r. podpisany przez gen. Jana Romera...; IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/55, List z dnia 28.03.1919 r. od kpt. Tadeusza Zawisłockiego do Kazimierza Świtalskiego, nr dokumentu: 559/S. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=1&nrrar=701&nrrzesp=2&sygn=55&handle=701.180/12562> (dostęp: 11.12.2016).

⁴⁷ CAW, PWMZP, sygn. I.305.3.1, k. 231, Memoriał Szefa Sekcji Finansowej PWMZ w Paryżu ppłka Juliana Koźmińskiego na temat powstania i działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu sporządzony w dniu 28 czerwca 1920 r. dla rewidentów Najwyższej Izby Kontroli Państwa.

⁴⁸ Ibidem, sygn. I.305.3.15, k. 17, Pismo nr 1448/I z dnia 8 kwietnia 1919 roku od Departamentu Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych do Misji Wojskowej Generała Romera we Francji.

⁴⁹ Ibidem, k. 13—16, Pismo nr 1758/Org [b.d.] z Departamentu I Ministerstwa Spraw Wojskowych zawierającego „Zestawienie ogólne zapotrzebowania materialnego dla Wojska Polskiego do zamówienia we Francji”.

bojowych i oddziałów zasilających je w pierwszej linii, a więc dywizji piechoty, brygad konnicy oraz oddziałów marszowych i zapasowych. Planowano, aby żołnierze walczący w Wojsku Polskim wyposażeni byli w jednolitą broń produkcji francuskiej lub zdobyczną broń niemiecką albo austriacką. Rozważano również zakupy samochodów, samolotów oraz balonów obserwacyjnych.

Program ten przewidywał na początek zakup kompletnego wyposażenia dla 10 dywizji piechoty, brygady piechoty górskiej, 5 brygad kawalerii, 20 dywizjonów artylerii, 42 batalionów zapasowych (w tym 40 p.p. i 2 p.p.g.), 16 szwadronów zapasowych (ułanów i dragonów), 21 baterii zapasowych. Dodatkowo planowano wyposażyć w ramach tworzonej armii jednostki marszowe dla uzupełniania formacji zapasowych, tj. dodatkowe 126 batalionów marszowych, 45 szwadronów marszowych konnicy, 135 oddziałów uzupełniających dla dywizjonów artylerii. Zapotrzebowanie przewidywało, że każdy żołnierz powinien posiadać kompletny mundur, dwa garnitury bielizny lekkiej i jeden garnitur bielizny zimowej, podwójne obuwie (piesi dwie pary trzewików, jeźdźcy jedną parę butów i jedną parę trzewików), jak również ekwipunek, w skład którego wchodzić miał: pas, ładownice, tornister lub plecak, chlebak, przybory, namiot itd. W sumie planowano pozyskać materiał wojskowy pozwalający na wyposażenie 500 tys. żołnierzy i 20 tys. oficerów. Dodatkowo poza granicami kraju, według wycień Ministerstwa Spraw Wojskowych, należało zakupić ok. 60 tys. koni oraz wiele innych dodatkowych materiałów niezbędnych dla organizacji silnej armii, takich jak np. wyposażenie sanitarne, sprzęt służby łączności, latarki, busole, lornetki, rowery, dodatkowe wyposażenie techniczne itp. Liczby te dawały ogólny pogląd na to, za jaką wielką kwotę spodziewać można było się zamówień we Francji⁵⁰. Przedstawiony program, zgodnie z odręcznym zapisem dokonanym na dokumencie przez płk. Wacława Bieczyńskiego, miał służyć tylko ogólnej orientacji kierownictwa Misji. Nie spodziewano się całkowitego spełnienia oczekiwań i realizacji zamówień materiałów wojskowych. Odręczny zapis na dokumencie poprzedzony był ustaleniami z gen. Antonim Kaczyńskim, kierownikiem Departamentu Artyleryjskiego Ministerstwa Spraw Wojskowych. Jednakże przygotowany program obligował szefostwo Misji do rozpoczęcia przygotowań do zakupów przede wszystkim kompletnego umundurowania i ekwipunku dla żołnierzy oraz zakupu uzbrojenia dla nich. Misja realizować miała zakupy potrzebnego Polsce materiału wojskowego na podstawie odrębnych, dokładnie opracowanych w Ministerstwie Spraw Wojskowych pisemnych zapotrzebowań, w których określano liczbę i rodzaj materiałów do zamówienia. Również zamówienia dla wojskowych formacji specjalnych, takich jak lotnictwo, wojska samochodowe, oddziały inżynieryjne, formacje mostowe i kolejowe, miały być realizowane według oddzielnego, dokładnie opracowanego zapotrzebowania. W ramach tych zamówień uwzględniano ceny

⁵⁰ Ibidem, k. 13–16, Pismo nr 1758/Org [b.d.] z Departamentu I Ministerstwa Spraw Wojskowych...

poszczególnych materiałów, które uprzednio pracownicy Misji ustalali na podstawie rozmów z przedstawicielami państw Ententy oraz — rzadziej — indywidualnych rozmów z prywatnymi przedsiębiorcami.

W pierwszej kolejności Ministerstwo Spraw Wojskowych zleciło jednak Misji pozyskanie we Francji umundurowania i wyposażenia dla 150 tys. żołnierzy. Termin realizacji tego zapotrzebowania wyznaczono na lipiec 1919 roku, oczekując dostarczenia materiałów do Polski w tym czasie⁵¹.

Mając na celu pilną realizację zakupów materiałów i uzbrojenia dla Wojska Polskiego, w Misji od razu przystąpiono do podziału pracy między poszczególnych jej członków. Porucznikowi Zygmuntowi Leppertowi powierzono zadanie zebrania informacji na temat dostępnej amunicji do karabinów ręcznych i karabinów maszynowych produkcji niemieckiej, a także na temat karabinów produkcji francuskiej wraz z amunicją do nich. Do zakupu kasetki dla Komisji Kasowej i umieszczenia jej przy sztabie gen. J. Hallera delegowano inż. Stefana Antosiewicza, a pozyskanie maszyny do pisania zlecono inż. Cezaremu Łozińskiemu. Powołanej w międzyczasie Komisji Transportowej (Przewozowej) polecono przygotować konkretne wnioski dla organizacji planowanego pierwszego transportu do Polski, który zawierać miał ok. 20 mln sztuk amunicji, koszule i bieliznę, karabiny, ewentualnie armaty i amunicję artyleryjską. Każdy dział wojskowy miał dowiedzieć się o źródłach, z jakich można było pozyskać potrzebny materiał. W tym celu dr A. Benis i kpt. T. Zawisłocki otrzymali polecenie, aby — za pośrednictwem delegata Komitetu Narodowego Polskiego przy rządzie francuskim Erazma Piltza — postarali się uzyskać indywidualne upoważnienia dla członków Misji do osobistego kontaktu z organami władz oraz osobistego zwiedzania potrzebnych obiektów. Wszystkim przedstawicielom poszczególnych departamentów Ministerstwa Spraw Wojskowych polecono przejrzeć i ewentualnie poprawić swoje zapotrzebowania. Kwestię zbadania organizacji lotników w Armii gen. Hallera polecono por. M. Tłuchowskiemu. Do zarządzania gospodarczymi sprawami Misji wyznaczono płk. S. Niewiarowskiego.

Na posiedzeniu członków Misji z 27 marca 1919 roku uchwalono, że wszystkie wydatki dotyczące wyjazdów w sprawach służbowych pokrywane będą z kasy kancelarii Misji.

W dniu 28 marca 1919 roku do składów amerykańskich w Gièvres i Tours oddelegowano płk. S. Niewiarowskiego i radcę J. Starorypińskiego w celu zbadania na miejscu jakości materiałów, natomiast płk. W. Bieczyńskiego wyznaczono do zbadania zmagazynowanych materiałów pochodzących ze zdemobilizowanych dywizji francuskich.

⁵¹ Ibidem, sygn. I.305.3.1, k. 231—233, Memoriał Szefa Sekcji Finansowej PWMZ w Paryżu ppłka Juliana Koźmińskiego...; ibidem, sygn. I.305.3.15, k. 13—16, Pismo nr 1758/Org [b.d.] z Departamentu I Ministerstwa Spraw Wojskowych...

Do obrad Misji, jako referenci kolejnictwa, dołączyli 30 marca 1919 roku Bolesław Giersz z Centralnego Kierownictwa Transportów i ppor. Witold Majewski. Z inicjatywy gen. J. Romera zaangażowano również do prac Misji inż. Leonarda Możdżeńkiego, byłego oficera i delegata armii rosyjskiej, skierowanego do Francji w celu realizacji zakupów. Przydzielono go do pomocy w realizacji zadań zleconych por. Z. Leppertowi, a w międzyczasie gen. J. Romer rozpoczął starania o przydzielenie inż. L. Możdżeńkiego do Armii Polskiej, po czym miało nastąpić oficjalne włączenie go do Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu.

Z chwilą rozpoczęcia pracy PWMZ zwróciła się do Sztabu Armii gen. Hallera z żądaniem przydzielenia personelu i oficerów, którzy byliby zaangażowani do konwojowania zakupionych materiałów bądź ich fachowego odbioru i przeglądu przed wysłaniem do kraju⁵².

W wyniku rozmów odbytych pomiędzy gen. J. Romerem i gen. J. Hallerem ustalono, że z Armii gen. Hallera oddelegowani zostaną oficerowie potrzebni do odbioru zakupionego materiału. Komisja Transportowa rozpoczęła prace w zakresie organizacji pierwszego transportu z zawartością broni i amunicji oraz ustalenia bazy ładowania pociągów. W dniu 30 marca 1919 roku, pod przewodnictwem płk. W. Bieczyńskiego, rozpoczęto organizację Komisji Odbiorczej, a A. Wieniawski wraz z C. Łozińskim odbyli spotkanie z przedstawicielami Komisji Hoovera⁵³ w sprawie zakupu materiałów dla wojska (również artykułów żywnościowych)⁵⁴. Rozwijająca szybko i sprawnie swą działalność Misja potrzebowała wielu oficerów i podoficerów do inspekcji i odbioru materiałów, a w perspektywie czasu dużej liczby ludzi do konwojowania transportów. Generał J. Haller wyraził zgodę na pozyskiwanie i organizowanie w tym celu jeńców, którzy nie chcieli wstąpić lub nie zostali przyjęci do jego oddziałów. Etapowe oddziały gen. J. Hallera przeznaczone dla PWMZ w Paryżu oddane zostały pod rozkazy płk. Jules'a Marie Paula Jasieńskiego i służyły do konwojowania transportów do Polski lub jako rezerwa obsługi rozmaitych, z biegiem czasu dochodzących do stu, licznych baz materiałów zaku-

⁵² Ibidem, sygn. I.305.3.1, k. 230, Memoriał Szefa Sekcji Finansowej PWMZ w Paryżu ppłka Juliana Koźmińskiego...

⁵³ American Relief Administration (ARA), Amerykańska Administracja Pomocy (nazywana potocznie Komisją Hoovera) — organizacja administracji amerykańskiej powołana w lutym 1919 roku, kierowana przez Herberta Hoovera, mająca na celu rozdział pomocy (głównie żywnościowej) najbardziej dotkniętym przez I wojnę światową krajom europejskim (w tym Rosji). Pomoc dla Polski realizowana była poprzez dostawy zboża, mleka, tłuszczów, odzieży i sprzętu technicznego, a produkty te rozdzielały organizacje społeczne i pełnomocnicy rządu.

⁵⁴ IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/55S, Odpis protokołów posiedzeń Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu za okres od 24 marca 1919 roku do 2 kwietnia 1919 r. podpisany przez generała Jana Romera. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=1&nrrar=701&nrrzesp=2&sygn=55&handedle=701.180/13129> (dostęp: 5.12.2016).

pionych przez Misję. Natomiast organizacją służby personalnej PWMZ zajął się, będący jeszcze wówczas w stopniu kapitana, inż. Edward Kurowski⁵⁵.

W pierwszych dniach swego pobytu w Paryżu gen. J. Romer spotkał się z gen. Henrim Alby, szefem sztabu we francuskim Ministerstwie Wojny, gen. Paullem Prosperem Henrysem, marszałkiem Ferdinandem Fochem oraz jego szefem sztabu gen. Maximem Weygandem⁵⁶. Początkowo Francuzi zamierali przekazać Polsce niemiecką broń zdobytą na polu walki, jednakże w trakcie prowadzonych rozmów przedstawiciele Misji zaznaczyli wyraźnie, że z uwagi na fakt, iż broń z tego źródła była niekompletna i często uszkodzona, nie są nią zainteresowani. Dlatego też postanowiono przekazać Polakom nieużywaną broń, która dostała się Francji przy zajęciu Lotaryngii i Alzacji, a znajdowała się wówczas w ponemieckich arsenałach w Metz i Strasburgu. Uzgodniono, że od 5 do 9 kwietnia 1919 roku z Metz i Strasburga mają odejść do Polski pierwsze pociągi kierowane trasą przez Mandau, Touriss, Lundenburg, Bogumin i Trzebinę, skąd powinny być natychmiast skierowane do punktu przeznaczenia na terenie kraju. W ramach przygotowań planowano wysłać trzy—cztery pociągi z zawartością: 10 tys. niemieckich karabinów produkcji Mausera, 20 mln niemieckich ładunków karabinowych, 200 ciężkich karabinów maszynowych, 400 lekkich karabinów maszynowych oraz 2 mln naboji do karabinów maszynowych. Eskortę dla każdego pociągu zapewniać mieli żołnierze z Armii gen. Hallera, a w skład każdej eskorty wchodzić miał jeden oficer, jeden podoficer i sześciu dodatkowych żołnierzy.

W ramach dalszych uzgodnień z Francuzami planowano wysłać do Polski również broń i amunicję produkcji francuskiej, a ściślej: 100 tys. karabinów Berthier wz. 16 (oznaczenie francuskie Mle1907-15 M16)⁵⁷, 50 tys. karabinków kawaleryjskich Berthier wz. 16 (francuskie oznaczenie Mle 1892 M16), 1 tys. karabinów maszynowych z systemem Hotchkissa wz. 1914 wraz z częściami zapasowymi, 4 tys. wózków pod karabiny maszynowe oraz 90 mln naboji do karabinów. Materiał ten planowano przetransportować do Polski, wysyłając w przybliżeniu 18 pociągów składających się z 30 wagonów każdy. Pociągi te zamierzano skierować do Polski trasą wiodącą przez stację Ambronnay we Francji, a następnie przez Włochy, Austrię i Czechy⁵⁸.

⁵⁵ J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 242—243.

⁵⁶ Ibidem, s. 234—235; IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/55S, Odpis protokołów posiedzeń Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu z okresu od 24 marca 1919 roku do 2 kwietnia 1919 r. podpisany przez gen. Jana Romera...

⁵⁷ Były to najnowocześniejsze karabiny powtarzalne używane przez francuskich żołnierzy w czasie Wielkiej Wojny. Szerzej na temat przedmiotowego karabinu zob. I.J. WOJCIECHOWSKI: *Karabin powtarzalny Berthier wz. 1907/15 M16*. Warszawa 1985.

⁵⁸ IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/55S, Kopia sprawozdania porucznika Zygmunta Lepperta, reprezentanta Departamentu Artyleryjskiego przy Polskiej Misji Wojskowej we Francji, z dnia 2.04.1919 r.; ibidem, Kopia pisma

Zasadniczą kwestią dotyczącą skutecznego dostarczenia zakupionych na zachodzie Europy materiałów wojskowych do Polski było zapewnienie zorganizowanego i sprawnego transportu koleją przez poszczególne kraje. W marcu 1919 roku na konferencji w Wiedniu z inicjatywy płk. Mauriera, szefa biura transportowego francuskiego Ministerstwa Wojny, uzgodniono trasę pociągów „Polonia”, które przez Włochy, Austrię i Czechy miały wozić do Polski materiał wojenny. Stacja początkowa miała się znajdować w miejscowości Ambronay we Francji, a stacja odbiorcza w Trzebini (potem Dziedzice) w Polsce. Oprócz tej drogi kolejowej część materiałów planowano jeszcze wysyłać koleją przez Niemcy, równoległe z przewozem Armii gen. Hallera, gdzie stacja początkowa miała znajdować się w miejscowości St. Dizier we Francji, a stacja odbiorcza w Polsce, w miejscowości Kąkolewo⁵⁹.

Naczelnik Józef Piłsudski zlecił również gen. J. Romerowi poufne nawiązanie stosunków z Włochami celem pozyskania od nich potrzebnych Polsce materiałów wojskowych⁶⁰. W związku z tym gen. J. Romer rozpoczął nieoficjalne rozmowy z przedstawicielami państwa włoskiego, które zaowocowały organizacją dodatkowych transportów wojskowych z Italii. W tym też celu Ministerstwo Spraw Wojskowych wysłało do Rzymu oddzielną misję wojskową, która w działalności gospodarczej podlegać miała PWMZ w Paryżu. Kierownictwo Polskiej Misji Wojskowej w Rzymie powierzono gen. ppor. Eugeniuszowi Kątkowskiemu, a w jej skład wchodzili: rtm. Jan z Kościelca Pogorski, por. Włodzimierz Legatowicz bar. Conusius de Choisin oraz delegacje zakupowe mianowane przez poszczególne ministerstwa⁶¹.

W wyniku intensywnych działań przedstawicieli Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu do 19 kwietnia 1919 roku zdołano zgodnie z planem wysłać z Francji do Polski łącznie 10 010 sztuk karabinów Mausera wz. 1898, 20 mln naboju do karabinów Mausera oraz 200 ciężkich i 400 lekkich karabinów maszynowych. Natomiast z Włoch, w ramach poczynionych ustaleń, wysłano do Polski: 6 baterii dział kal. 75 mm, wz. 1906R wraz z 24 tys. pocisków, 2 baterie armat o kal. 140 mm, wz. A wraz z 9600 sztukami pocisków, jak również 1,5 mln pocisków do Mannlicherów i 500 tys. do karabinów maszynowych⁶². Do tego czasu zakupiono również

---

z dnia 4.04.1919 r. od Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu do Ministra Spraw Wojskowych. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=1&nrar=701&nrzesp=2&sygn=55&handle=701.180/13129> (dostęp: 5.12.2016).

⁵⁹ J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 238.

⁶⁰ IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka 701/2/55, List z dnia 2.04.1919 r. od Kazimierza Świtalskiego do kapitana Tadeusza Zawisłockiego. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=1&nrar=701&nrzesp=2&sygn=55&handle=701.180/12562> (dostęp: 11.12.2016).

⁶¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Komitet Narodowy Polski w Paryżu, sygn. 1001, k. 3—6, Instrukcja gospodarcza dla Polskiej Misji Wojskowej we Włoszech z dnia 6 maja 1919 r., numer dokumentu 671/5.

⁶² Ibidem, Pismo z dnia 19.04.1919 r. od generała Jana Romera do Naczelnego Dowództwa dot. sprawozdania z działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu, nr dokumentu 687/S.

od Amerykanów 187 tys. bluz, 100 tys. spodni, 122 tys. płaszczy, 375 tys. trzewików, 575 tys. owijaczy, 375 tys. ciepłych koszul, 750 tys. kalesonów, 125 tys. koców oraz 50 tys. jardów sukna khaki z przeznaczeniem na uszycie czapek⁶³.

W trakcie pierwszego miesiąca swojej działalności Misja musiała borykać się z biurokracją francuską, generującą w sposób wyrafinowany utrudnienia i opóźnienia prac, oraz z żądaniem przez Francuzów zawyżonych cen za zakup broni i amunicji⁶⁴. Spowodowało to trudności w szybkim pozyskiwaniu materiałów niezbędnych do wyekwipowania i uzbrojenia polskiego żołnierza w kraju. Podane przez Francuzów ceny za artykuły dla wyposażenia 100-tysięcznej armii oscylowały w granicach 330 mln marek polskich, podczas gdy na te wydatki w Polsce preliminowano 185 mln marek. Francuskie żądania tak wygórowanych cen za materiał wojenny skłoniły gen. J. Romera do zwrócenia się ku Włochom oraz podjęcia usilnych działań mających na celu rozpoczęcie zakupów uzbrojenia od Wielkiej Brytanii oraz od Amerykanów. Wykorzystując fakt, że pozyskany na początku kwietnia ekwipunek i uzbrojenie było już w trakcie realizacji i zajmowało kolejno do mniej więcej 26 kwietnia 1919 roku, gen. J. Romer wstrzymywał się z dalszymi zakupami uzbrojenia od Francji, pomimo braku poparcia dla takiej decyzji ze strony premiera Ignacego Paderewskiego oraz Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu. O swej decyzji i jej uzasadnieniu powiadomił listownie Józefa Piłsudskiego 15 kwietnia 1919 roku. Nieugięta postawa szefa Misji wywarła jednak pozytywny skutek i podniosła rangę Polski i samej Misji w oczach Francuzów, którzy do 18 kwietnia zgodzili się na obniżenie cen swych artykułów. Przyniosło to oszczędność dla polskiego skarbu w wysokości ok. 80 mln franków francuskich. Zastosowana samodzielnie przez gen. J. Romera metoda negocjacji z Francuzami doprowadziła jednak do oziębienia stosunków Misji z przedstawicielami Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu i sztabem gen. J. Hallera oraz z samym generałem, jednakże przyniosła pewną korzyść Polsce w kwestii ogólnego jej postrzegania jako państwa niezależnego od Francji⁶⁵.

Zgodnie z poleceniami Ministerstwa Spraw Wojskowych, zakupy materiałów wojskowych wyliczonych w zapotrzebowaniu dokonywane miały być od rządów Francji oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej na kredyt. Dlatego też szef

---

Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=1&nrr=701&nrrzesp=2&sygn=56&handle=701.180/11704> (dostęp: 11.12.2016).

⁶³ Ibidem, Pismo z dnia 19.04.1919 r. od generała Jana Romera do Naczelnego Dowództwa dot. sprawozdania z działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu, nr dokumentu 687/S...

⁶⁴ Ibidem; J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 240—241.

⁶⁵ Ibidem, List z dnia 15.04.1919 r. od gen. Jana Romera do Józefa Piłsudskiego, nr dokumentu 709/S. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=0&nrr=701&nrrzesp=2&sygn=56&handle=701.180/11257> (dostęp: 10.02.2017); ibidem, List z dnia 17.04.1919 r. od kpt. Tadeusza Zawisłockiego do Kazimierza Świtalskiego, nr dokumentu 678/S. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=0&nrr=701&nrrzesp=2&sygn=56&handle=701.180/11703> (dostęp: 10.02.2017); J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 242.

Misji, wspólnie z przebywającymi w Paryżu przedstawicielami państwa polskiego, starał się o uzyskanie u rządów tych państw kredytów, które pozwoliłyby na szybkie zakupy i dostawy materiału do Polski. W czasie wstępnych negocjacji z przedstawicielami amerykańskiej Komisji Likwidacyjnej stoków demobilizacyjnych uzyskano zgodę Amerykanów na udzielenie kredytu w materiale — w wysokości 40 mln dolarów. Jednakże z chwilą rozpoczęcia zabiegów o otrzymanie materiałów w ramach tego kredytu okazało się, że inne państwa, takie jak Serbia, Belgia, Rumunia oraz Czechosłowacja, również ubiegają się o ten materiał, a rząd amerykański obiecał każdemu z tych państw odstąpić na tych samych warunkach pewne wyznaczone przez siebie ilości materiałów.

Część materiału wojennego USA, która przypadać miała Polsce, ujęta była w formie kontraktów oznaczonych numerem 13, a jego jakość miała tylko klasę B i C, tzn. był on albo używany, ale nadający się jeszcze do noszenia, albo używany i reperowany⁶⁶. Wydelegowani przez Misję przedstawiciele: płk S. Niewiarowski, radca J. Starorypiński i radca C. Łoziński po obejrzeniu materiału w amerykańskich stokach demobilizacyjnych usytuowanych we francuskich miejscowościach Gièvres oraz Tours stwierdzili, że nadaje się on jeszcze do użytku⁶⁷. W związku z tym Misja rozpoczęła pilne starania o jego wydanie Polsce. Amerykańska Komisja Likwidacyjna 5 kwietnia 1919 roku wyraziła zgodę na rozpoczęcie wydawania materiałów przedstawicielom Misji jeszcze przed podpisaniem kontraktu⁶⁸. Ostatecznie ustalono, że Stany Zjednoczone Ameryki Północnej udzielią Polsce kredytu w wysokości 50 mln dolarów na zakup uzbrojenia i materiałów wojskowych. Wysokość oprocentowania kredytu wynosiła 5%, udzielono go na okres od trzech do pięciu lat. PWMZ, zgodnie ze swym pełnomocnictwem, wystawiła obligi, które nie miały być walorami obiegowymi, a stanowić miały jedynie zabezpieczenie dla rządu amerykańskiego⁶⁹.

W czasie przejmowania przez Komisję Odbiorczą materiałów ze stoków amerykańskich jej członkowie spotkali się z dużą życzliwością i pomocą lokalnych władz amerykańskich. Amerykanie pozwolili Polakom korzystać z wagonów francuskich przeznaczonych do ich użytku oraz wspomagali pracę, przydzielając swoich robotników do ładowania i formowania pociągów. Dzięki tej pomocy Komisja Odbiorcza w Gièvres mogła wysłać do kraju w ciągu pierwszych 15 dni pracy aż 12 pociągów składających się z 29—35 wagonów wypełnionych umundurowaniem dla polskich żołnierzy (w liczbie ok. 150 tys. kompletów).

⁶⁶ CAW, Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu, sygn. I.305.3.1, k. 232, Memoriał Szefa Sekcji Finansowej PWMZ w Paryżu ppłka Juliana Koźmińskiego...

⁶⁷ Ibidem; ibidem, k. 256, Wyciąg posiedzenia plenarnego Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu z dnia 30 kwietnia 1919 roku.

⁶⁸ Z. LANDAU: *O kilku spornych zagadnieniach stosunków polsko-amerykańskich w latach 1918—1920*. „Kwartalnik Historyczny” 1958, nr 4, s. 1097.

⁶⁹ J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 239.

Do 20 kwietnia 1919 roku Misja wysłała do Polski cztery pociągi z materiałami ze stoków demobilizacyjnych armii Stanów Zjednoczonych. Transporty te od 20 kwietnia 1919 roku odchodziły ze stacji załadunkowej w Gièvres w następującym porządku: pociąg nr 5 — 20 kwietnia, pociąg nr 6 — 22 kwietnia, pociąg nr 7 — 23 kwietnia, pociąg nr 8 — 24 kwietnia, pociąg nr 9 — 26 kwietnia, pociąg nr 10 — 29 kwietnia, pociąg nr 11 — 30 kwietnia, pociąg nr 12 — 1 maja. Dwa ostatnie pociągi złożone były z 37 wagonów, a reszta z 29 wagonów. W tym okresie Misja miała ograniczone możliwości przetransportowania zakupionych towarów do Polski, gdyż możliwe było wówczas wysłanie z Francji do Polski tylko jednego pociągu dziennie. Wynikało to z faktu, że droga kolejowa przez Niemcy, którą można byłoby skierować drugi pociąg do Polski, ze stacją zbiorową w St. Dizier, nie była jeszcze uruchomiona.

Od kwietnia do maja 1919 roku zamówiono łącznie 530 wagonów pod załadunek broni i amunicji, które planowano wysłać do Polski bezpośrednio po transporcie materiału zakupionego od Amerykanów. Do wysyłki zamówionymi wagonami przygotowywano w pierwszej kolejności broń i amunicję zakupioną od Francji. Obejmowała ona: 130 wagonów z zawartością 100 tys. karabinów i karabinków Berthier produkcji francuskiej, 30 wagonów z 1000 ciężkich karabinów maszynowych Hotchkissa, 250 wagonów z 2 tys. wózków do karabinów maszynowych oraz 120 wagonów z 50 mln naboju do karabinów maszynowych i karabinów ręcznych. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami materiały te zaplanowano wysłać do Polski ok. 18 pociągami⁷⁰.

Pod koniec kwietnia 1919 roku, na prośbę premiera I.J. Paderewskiego skierowaną do Naczelnego Wodza, udał się ze specjalną misją do Paryża gen. por. Tadeusz Jordan Rozwadowski⁷¹. Jego zadaniem było przedstawienie sytuacji wojskowej Polski na konferencji pokojowej w Paryżu, przeciwdziałanie zawarciu rozejmu z Ukraińcami na froncie wołyńsko-galicyskim i podjęcie działań zmierzających do zawarcia wojskowej konwencji z Koalicją oraz wojskowej konwencji polsko-rumuńskiej skierowanej przeciwko bolszewickiej Rosji. Polskie dowództwo powierzało gen. T. Rozwadowskiemu zadanie reprezentowania polskiej armii w stosunkach z państwami Koalicji. Na mocy wydanej 26 kwietnia 1919 roku Instrukcji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego dla gen. Tadeusza Rozwadowskiego, określającej jego zada-

⁷⁰ CAW, Kontrola Transportów Zagranicznych Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.70.2, k. 45—47, Raport z dnia 2 maja 1919 roku Głównego Dyspozytora Bolesława Giersza do Centralnego Kierownictwa Transportów, nr dokumentu L.D.G. 78/19 K.T.Z.

⁷¹ IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/56, Telegraf od Ignacego Paderewskiego do Józefa Piłsudskiego z prośbą o przysłanie gen. Tadeusza Rozwadowskiego na konferencję pokojową do Paryża z dnia 19 kwietnia 1919 roku, nr dokumentu 676/S. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=0&nrar=701&nrzesp=2&sygn=56&handle=701.180/11295> (dostęp: 23.02.2017); M. PATELSKI: *General broni Tadeusz Jordan Rozwadowski — żołnierz i dyplomata*. Warszawa 2002, s. 177.

nia w sprawach wymagających wspólnego działania, szef PWMZ w Paryżu został podporządkowany gen. T. Rozwadowskiemu⁷². W pozostałym zakresie Misja zachowywała niezależność od gen. T. Rozwadowskiego oraz samodzielnie realizowała politykę zakupów uzbrojenia i wyposażenia dla Wojska Polskiego. W skład Polskiej Misji Wojskowej we Francji kierowanej przez gen. T. Rozwadowskiego weszli jeszcze por. Aleksander Zalewski, pełniący funkcję jego adiutanta, oraz pomocnicy szefa: kpt. Ludwik Morstin i por. Bronisław Romaniszyn. Jej dodatkowym zadaniem było również wspieranie działań PWMZ w Paryżu poprzez uzyskanie większego poparcia w wojskowych kręgach francuskiego dowództwa oraz wsparcie dyplomatyczne dla działań gen. J. Romera. Należy przy tym zaznaczyć, że w czasie współdziałania obydwu generałów na terenie Francji dochodziło do sporadycznych nieporozumień oraz sporów w zakresie podejmowanych decyzji i kompetencji co do organizacji działań ukierunkowanych na pozyskiwanie zaopatrzenia oraz transport materiału do Polski⁷³.

W niniejszym artykule starałem się szczegółowo przedstawić tylko początkowy, ale jakże istotny, okres działalności PWMZ w Paryżu: od marca do końca kwietnia 1919 roku. Był to czas kompletowania pierwszego składu Misji oraz organizowania jej początkowej działalności na terenie Francji. Bardzo szybko okazało się, że decyzja o zorganizowaniu i wysłaniu do Paryża specjalnej wojskowej Misji realizującej zakupy dla rozbudowującego się liczebnie Wojska Polskiego była słuszna. Już pierwsze tygodnie jej pracy przyniosły oczekiwane rezultaty w postaci pozyskania dużej ilości umundurowania, broni i amunicji dla polskich żołnierzy. Taki stan rzeczy pozwolił na znaczne zwiększenie liczebności armii oraz poprawienie stanu jej uzbrojenia już w pierwszej połowie 1919 roku.

W kolejnych miesiącach 1919 roku PWMZ w Paryżu coraz intensywniej rozwijała swoją działalność, w dalszym ciągu pozyskując duże ilości uzbrojenia, umundurowania, ekwipunku wojskowego, lekarstw oraz sprzętu wojennego w postaci samochodów i samolotów. Skład Misji stopniowo powiększał się, a jej szeregi zasilać zaczęło coraz więcej polskich oficerów z Armii Polskiej we Francji oraz przysyłanych z Polski. W 1920 roku poszerzono zakres działania Misji przez tworzenie submisji

⁷² Instrukcja Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego dla gen. Tadeusza Rozwadowskiego określająca jego zadania w misji do Paryża z dnia 26 kwietnia 1919 roku. W: *Dokumenty i materiały do stosunków polsko-radzieckich*. T. 2. Red. N. GĄSIOROWSKA-GRABOWSKA. Warszawa 1961, s. 244–246.

⁷³ IJP, Kolekcje Archiwalne Online IJP, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/57, Memorandum generała Jana Romera z dnia 6 sierpnia 1919 r. — załącznik: Memorandum co do spraw osobistych. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nrar=701&nrzesp=2&sygn=57&handle=701.180/12216> (dostęp: 31.01.2017); ibidem, Pismo od generała Rozwadowskiego do Naczelnego Dowództwa w Warszawie z dnia 19 listopada 1919 roku, nr dokumentu 100/A. Dostępne w Internecie: <http://www.pilsudski.org/archiwa/dokument.php?nonav=0&nrar=701&nrzesp=2&sygn=57&handle=701.180/13205> (dostęp: 24.02.2017); J. ROMER: *Pamiętniki...*, s. 263.

w Salonikach i Londynie, a nawet wysyłając przedstawicieli do Stanów Zjednoczonych. Warto podkreślić, że zdecydowana większość uzbrojenia pozyskanego przez Polskę w latach 1919—1921 pochodziła z zakupów poczynionych właśnie przez Polską Wojskową Misję Zakupów w Paryżu. Co równie istotne, zakupione materiały musiały zostać jeszcze skutecznie przetransportowane do kraju, a organizacja transportów kolejowych i morskich niejednokrotnie napotykała na różne przeszkody wynikające m.in. ze strajków komunizujących grup robotników, jak i ówczesnej nieprzychylniej postawy względem Polski niektórych państw europejskich, takich jak Niemcy czy Czechosłowacja. Zapewnienie sobie przez państwo polskie dopływu uzbrojenia i amunicji stało się podstawowym warunkiem przetrwania w czasie wojny prowadzonej z bolszewicką Rosją, a w końcowym rezultacie — ostatecznego zwycięstwa Wojska Polskiego w tej wojnie. Nie byłoby to możliwe bez ofiarnej i ciężkiej pracy żołnierzy oraz pracowników cywilnych służących w Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu.

Bibliografia

- ALBERT A. (właśc. ROSZKOWSKI W.): *Najnowsza historia Polski 1914—1993*. T. 1. Warszawa 1995.
- Błękitna Armia gen. Józefa Hallera. *Zbiór studiów*. Red. M. GIĘTKOWSKI, Ł. NADOLSKI. Bydgoszcz 2018.
- CZUBIŃSKI A.: *Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918—1921*. Opole 1993.
- Dokumenty i materiały do stosunków polsko-radzieckich*. T. 2. Red. N. GĄSIOROWSKA-GRABOWSKA. Warszawa 1961.
- GĄSIOROWSKI W.: *1910—1915. Historia Armii Polskiej we Francji*. Warszawa 1931.
- JAGIEŁŁO Z.: *Piechota Wojska Polskiego 1918—1939*. Warszawa 2005.
- JĘDRUSZCZAK T.: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Rządy i terytorium*. „Dzieje Najnowsze” 1978, z. 4.
- KARGOL T.: *Odbudowa Galicji ze zniszczeń wojennych w latach 1914—1918*. Kraków 2012.
- KONSTANKIEWICZ A.: *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914—1939*. Lublin 2003.
- KOMAŃSKI T.J.: *Samoloty brytyjskie w lotnictwie polskim 1919—1930*. Warszawa 2001.
- KRZYŻANOWSKI K.: *Wydatki wojskowe Polski w latach 1918—1939*. Warszawa 1976.
- KUKIEL M.: *Zarys historii wojskowości w Polsce*. Kraków 1929.
- KUKUŁKA J.: *Francja a Polska po traktacie wersalskim (1919—1922)*. Warszawa 1970.
- LANDAU Z.: *O kilku spornych zagadnieniach stosunków polsko-amerykańskich w latach 1918—1920*. „Kwartalnik Historyczny” 1958, nr 4, s. 1093—1109.
- LANDAU Z.: *Polskie zagraniczne pożyczki państwowe 1918—1926*. Warszawa 1961.
- ŁOŚ R.: *Artyleria polska 1914—1939*. Warszawa 1991.
- MORDAWSKI H.: *Polskie lotnictwo wojskowe 1918—1920. Narodziny i walka*. Wrocław 2009.
- NIESTRAWSKI M.: *Polskie wojska lotnicze w okresie walk o granice państwa polskiego (1918—1921)*. *Początki, organizacja, personel i sprzęt*. T. 1. Oświęcim 2017.
- NIESTRAWSKI M.: *Polskie wojska lotnicze w okresie walk o granice państwa polskiego (1918—1921)*. *Walka i demobilizacja*. T. 2. Oświęcim 2017.

- ODZIEMKOWSKI J.: *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919—1920*. Warszawa 2010.
- PATELSKI M.: *Generał broni Tadeusz Jordan Rozwadowski — żołnierz i dyplomata*. Warszawa 2002.
- POBÓG-MALINOWSKI W.: *Najnowsza historia polityczna Polski. Okres 1914—1939*. T. 2. Gdańsk 1990.
- Polska w czasie wielkiej wojny (1914—1918). Historia finansowa*. Red. M. HANDELSMAN et al. Oświęcim 2015.
- Polska w czasie wielkiej wojny (1914—1918). Historia ekonomiczna*. Red. M. HANDELSMAN et al. Oświęcim 2015.
- PRZYBYLSKI A.: *Wojna polska 1918—1921*. Warszawa 1930.
- RADZIWIŁOWICZ D.: *Błękitna Armia. W 80 rocznicę utworzenia*. Warszawa 1997.
- Rola Wielkopolski w odbudowie państwa polskiego 1918—1919*. Red. B. POLAK. Koszalin 1989.
- ROMER E.: *Pamiętnik paryski 1918—1919*. Wrocław 1989.
- ROMER J.: *Pamiętniki*. Warszawa 2011.
- ROZWADOWSKI P.: *Niepodległość i granice Polski 1914—1922*. Warszawa 2015.
- SANDOMIRSKI K.: *Polska Misja Wojskowa Zakupów w Paryżu w latach 1919—1920*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1978, nr 4, s. 64—98.
- SKARŻYŃSKI W.: *Armia Polska we Francji w świetle faktów*. Warszawa 1929.
- SMOLIŃSKI A.: *Formowanie i organizacja artylerii konnej Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca 1919*. W: *Wśród dymu i ognia. Studia i materiały do dziejów artylerii polskiej i obcej*. T. 1. Red. A. SMOLIŃSKI. Oświęcim 2014.
- SMOLIŃSKI A.: *Szwolężerowie Armii Polskiej we Francji oraz ich zjednoczenie z krajową jazdą dywizyjną w 1919 r.* „Grajewskie Zeszyty Historyczne. Zapis. Materiały i Studia do Dziejów 9 Pułku Strzelców Konnych” lipiec—wrzesień 2001, z. 3, s. 22—33.
- SZCZEPKOWSKI M.: *Zjednoczenie Wojska Polskiego*. W: *Wojsko Polskie 1914—1922*. T. 2. Koszalin 1986.
- WOJCIECHOWSKI I.J.: *Karabin powtarzalny Berthier wz. 1907/15 M16*. Warszawa 1985.
- WRZOSEK M.: *Wojsko Polskie w dobie narodzin II Rzeczypospolitej (1918—1921)*. W: *Zarys dziejów wojskowości polskiej (1864—1939)*. Red. P. STAWECKI. Warszawa 1990.
- WRZOSEK M., SANDOMIRSKI K.: *Transport do kraju sprzętu wojennego przyznanego Polsce przez Wielką Brytanię w 1920 r.* „Przegląd Historyczny” 1962, nr 2 (53), s. 94—310.
- WYSZCZELSKI L.: *Wojsko Polskie w latach 1918—1921*. Warszawa 2006.
- Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864—1939*. Red. P. STAWECKI. Warszawa 1990.

Piotr Uwijała

The establishment and initial activity of the Polish Military Purchases Mission in Paris in March and April of 1919 Characteristics of first weeks of operation in France

Summary

The article touches upon a weighty theme of acquiring military materiel for the Polish Armed Forces during the initial phase of the Polish-Soviet War, including military uniforms, weaponry, and ammunition. In the article, reasons for and circumstances accompanying the establishment of the

Polish Military Purchases Mission in Paris are presented along with characteristics of the initial period of the institution's activity in France in March and April of 1919. Over this period, first administrative structures of the mission were developed and a very intense search for genuine possibilities of obtaining military materiel took place with the aim of enlargement of Polish military forces. The author provides valid information regarding personal composition of the Mission, the manner in which first large purchases were carried out in France, USA, and Italy, as well as the organization of the materiel's shipment from France to Poland.

Key words: Polish-Soviet War, military purchases, military transports, military materiel, ammunition, weaponry, Polish Army